

Јован М. ЧУДОМИРОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

УСЛОВНЕ КЛАУЗЕ И ТЕОРИЈА ДОМЕНА

У раду се испитују семантичко-прагматички аспекти употребе условних клауза из когнитивнолингвистичке перспективе, прецизније – из угла теорије домена (Свитсер 1990; Данцигјер/Свитсер 1999), на материјалу који чине примери из десет различитих студија које се баве условним клаузама, као и примери ексцерпирани из електронског корпуса и са интернета. Анализа је показала да се полифункционалност условних клауза може објаснити проширивањем из домена садржаја у друге домене – епистемички домен, домен говорних чинова и метајезички домен, да у изражавању епистемичког става одн. типа услова избор везника није мање важан од избора времена/начина, те да појам домена омогућава да се поједини типови условних клаузе идентификују или унутар себе прецизније диференцирају.

Кључне речи: условне клаузе, условни везници, теорија домена, теорија менталних простора, епистемички став, предиктивност, говорни чинови, семантика, прагматика

Увод

Предмет и циљ рада

Условне клаузе један су од основних типова зависних клауза и као такве их налазимо у свакој граматици која посвећује пажњу синтакси (уп. Стевановић 1969; Поповић 2008; Мразовић 2009; и др.), а различитим аспектима њихове структуре и значења посвећен је, у целини или делимично, немали број радова (Мусић 1898; 1899; 1900; Ивић 1983; Катичић 1984–1985; Ковачевић 2011; 2015а; 2015б; Данцигјер/Трнавац 2007; Васић 2000; 2011; Московљевић Поповић 2018). Резултати ових истраживања показују да су условне клаузе изразито полифункционалне и да се, осим у типичној улози – да модификују ситуацију означену остатком више клаузе тако што спецификују околности у којима се реализује или услове под којима важи тврдња

* jovan.cudomirovic@fil.bg.ac.rs

изнета у вишој клаузи – употребљавају и у разноврсним функцијама које се не могу свести на ову. Тако В. Васић идентификује условне клаузе „с неконсекутивном аподозом” (Васић 2000) и дискурсне и метатекстуалне условне клаузе (Васић 2011), а Ј. Московљевић Поповић (2018) различите подтипове коментативних условних клауза (о коментативним условним клаузама в. и Деклерк и Рид 2001).

Циљ овог рада јесте да разноврсност употреба условних клауза у српском сагледа из перспективе когнитивнолингвистичке теорије домена (Свитсер 1990; Днацигјер 1999; Данцигјер/Свитсер 2005; в. следећи одељак) и да на тај начин испита колико је овакав приступ подесан да да једну општу, прегледну, али теоријски обједињену слику полифункционалности условних клауза. Овај теоријски приступ већ смо применили у анализи семантике и прагматике различитих напоредних и зависних везника и конструкција с њима (уп. Чудомировић 2015; Чудомировић 2016), а у досадашњој литератури о условним клаузама у српском доследно га користе само Данцигјер/Трнавац (2007), али се у свом раду баве различитим типовима конструкција, а не само онима са условном клаузом, и усредсређују се само на предиктивне, а не и на непредиктивне конструкције (о (не)предиктивности в. следећи одељак). На резултате поменутог когнитивног приступа ослања се и В. Васић (2011), али не излаже поставке тог приступа, нити помиње све домене употребе, па се из резултата тог рада не могу увидети кључне предности теорије домена као приступа.

Главни део корпуса за ово истраживање чини око 450 примера из већине поменутих претходних истраживања (Мусић 1898; 1899; 1900; Стевановић 1969; Ивић 1983; Ковачевић; 2015а; 2015б; 2011; Васић 2000; 2011; Данцигјер/Трнавац 2007; Мразовић 2009; Московљевић Поповић 2018), а њима прикључујемо и неколико десетина примера до којих смо дошли ексцерпцијом из *Електронског корпуса српског језика*,¹ као и из различитих извора на интернету.

Теорија домена

Приступ који примењујемо у овом раду ослања се на когнитивну теорију домена (Свитсер 1990; Талми 2000: 409–470) и њену разраду у оквиру теорије менталних простора (Данцигјер 1999; Данцигјер/Свитсер 2005). Према теорији домена, изрази и конструкције са значењем модалности, каузалности, условљености уопште итд., могу се интерпретирати у различитим доменима, при чему основна употреба обично припада домену садржаја и из њега се може проширивати у друге домене. Илуструјмо то на примеру конструкција са условном клаузом:

¹ Корпус се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду, а налази се на адреси *korpus.matf.bg.ac.rs*.

Ако ваза падне, разбиће се.

Ако се ваза разбила, пала је.

Ако ти нешто треба, у кухињи сам.

Мислим да је мало претерао, ако разумеш шта хоћу да кажем.

У примеру (1) условна конструкција изражава однос између две хипотетичке ситуације који има узрочно-последични карактер: у случају да се деси да ваза падне, последица тога биће да ће се разбити. Ова узрочно-последична веза постоји између садржаја онога што се саопштава и реализује се у стварности, ако се, наравно, оствари ситуација условне клаузе. У овом случају реч је, дакле, о условљености у домену садржаја.

У примеру (2) није тако: овде претпостављена каузална веза не постоји између садржаја (то би значило да је ваза пала *зато што се разбила*, ако се разбила, што је немогуће). Овде каузалност постоји између претпоставке да се ваза разбила и онога што се на основу тога може *закључити*: *Ако се ваза разбила, то значи да је (претходно) пала*. Према томе, није реч о условљености у домену садржаја, већ у домену мишљења, закључивања, тј. како га назива Свитсер (1990), епистемичком домену.

Пример (3) другачији је од преходна два. Овде однос условљености, тј. претпостављене каузалности, не постоји ни у домену садржаја (говорник ће бити у кухињи без обзира на то да ли саговорнику нешто треба или не) ни у епистемичком домену (није реч о томе да говорник закључује да ће се он морати наћи у кухињи у случају да саговорнику нешто затреба). Овде исказ представља посебан тип говорног чина, позива или предлога саговорнику да се говорнику обрати у случају да му нешто затреба. Условном клаузом се само прецизирају услови на које се тај говорни чин односи – речником теорије говорних чинова, рекло би се да се прецизира један од тзв. услова прикладности (енг. *felicity conditions*) (уп. Серл 1969).

Најзад, у примеру (4) садржајем условне клаузе коментарише се језички избор, тј. конкретна формулација претходног дела исказа (а не његов садржај, илокуциона снага итд.). Овакве и сличне случајеве Б. Данцигјер смешта у метајезички домен (уп. Данцигјер 1999: 93–109; Данцигјер/Свитсер 2005: 16–21, 126–136).

Иако се не може тврдити да је број могућих домена ограничен само на ова четири, Данцигјер и Свитсер (2005: 18–19) сматрају да су они привилеговани, јер су приликом интерпретације исказа увек „аутоматски и имплицитно доступни” и зато што исту могућност употребе у различитим доменима какву смо илустровали у примерима (1)–(4) показују и разни други типови конструкција (о томе в. Свитсер 1990).

Према теорији менталних простора, наше разумевање језичких садржаја (и било каквих других садржаја такође) почива не само на менталном простору стварности – тј. на нашој представи о томе шта је стварност – него и на способности да конструишемо друге менталне просторе, који нису стварни, али са стварношћу стоје у неком односу (в. Фоконије 1994; Данцигјер 1999: 20–21; Свитсер/Данцигјер 2005; на српском в. Фоконије/Тарнер 2014 [1998]).

Тако у примеру *У том филму, Клинт Иствуд је негативац*² конструкција у том филму наводи саговорника да изгради ментални простор филма о коме је реч; тај простор уклопљен је у простор стварности, али је различит од њега: глумач Клинт Иствуд елемент је менталног простора стварности, док је лик *негативца*, који овај глумач тумачи, елемент менталног простора филма (Данцигјер 1999: 20–21).

На сличан начин условни везници имају улогу градитеља менталног простора – бар у типичним случајевима, клауза са везником *ако* интерпретира се тако што се ситуација коју означава *замисли*, а не представља као стварна, смешта се у хипотетички ментални простор, нужно различит од простора стварности (в. Данцигјер 1999: 20–21; Данцигјер/Свитсер 2005: 16–21, 28–31). Тако се у примеру *Ако ваза падне, разбиће се* везником *ако* успоставља хипотетички ментални простор у коме се реализује ситуација падања вазе. Тај *ако*-простор у вези је с тзв. проширеним простором, а то је ментални простор у ком се реализује оно што настаје као последица тога да је ваза пала (што је ситуација означена остатком више клаузе). Но то није све: интерпретацијом условне конструкције успоставља се још један овакав пар *ако*-простора и његовог проширеног простора. Наиме, кад кажемо *Ако ваза падне, разбиће се*, ми истовремено подразумевамо да алтернативни развој догађаја неће довести до истог исхода, тј. да се ваза неће разбити ако не падне. Ово, наравно, логички посматрано, уопште не мора бити случај – могуће је замислити разне сценарије у којима се ваза разбија из неког другог разлога, а не зато што је пала. Међутим, кад у неком конкретном контексту изговоримо исказ *Ако ваза падне, разбиће се*, ми то не чинимо да бисмо просто констатовали узрочно-последичну везу између потенцијалног падања и следственог разбијања, него уједно имплицирамо да се ту, у тој ситуацији и у датом контексту, ваза неће разбити ако не падне. То значи да су у типичном случају условне конструкције предиктивне, и то као бикондиционалне: њима се претпоставља да ће се у случају *X* десити *Y* и уједно се имплицира да ће без *X* изостати и *Y* (в. Данцигјер/Свитсер 2005: 33–35).

Осим параметара домена и (не)предиктивности, важан је и тзв. *епистемички став* (енг. *epistemic stance*). Под епистемичким ставом подразумева се однос говорника према могућности реализације радње из условне клаузе – говорник може реализацију те радње сматрати немогућом или врло мало вероватном (негативан епистемички став) или пак може имати неутралан епистемички став (в. Данцигјер/Свитсер 1999: 45–46). Наравно, могућ је и позитиван епистемички став (нпр. у примеру *Кад дођеш, јави се* говорник сматра мање-више извесним да ће саговорник у неком тренутку у будућности доћи), али у условним клаузама он, по природи ствари, може бити само неутралан или негативан.

Овако схваћен епистемички став у блиској је вези са параметром типа услова, који се уобичајено користи у нашој граматичкој и лингвистичкој ли-

² У оригиналу: *In that movie, Clint Eastwood is a villain*. Пример и његово објашњење преузимамо од Б. Данцигјер (1999: 20–21).

тератури (в. Маретић 1963; Поповић 2008; Мразовић 2009; Ковачевић 2015а). Ипак, овде постоји једна битна разлика: док се у литератури по правилу издвајају три типа услова као равноправне категорије – реални, потенцијални и иреални – параметар епистемичког става има само две вредности, тако да неутралан епистемички став одговара реалном услову, док негативан епистемички став одговара потенцијалном и иреалном услову.

Анализа

Домен садржаја

Типични примери условних клауза, какве налазимо у граматикама, уцбеницима и сл. по правилу су примери из домена садржаја. То значи да однос условљености постоји између садржаја зависне и више клаузе, а тај однос условљености обично се може објаснити као потенцијална, нерелизована каузалност, као у следећим примерима:

Ако добијем премију, купићу ауто. (Поповић 2008: 328)

Ако слијепец слијепца води, обадва ће у јаму пасти (Мусић 1898: 17)

Ако она то зна, сад се сигурно секира (Мразовић 2009: 602)

Ако будем добила позив, отићи ћу на пријем (Мразовић 2009: 604)

Ако ова замисао пропадне, више неће имати снаге да покуша што друго (Стевановић 1969: 903)

Кад бих имала новаца, путовала бих по свету. (Мразовић 2009: 601)

Кад бих имао више слободног времена, бавио бих се спортом. (Поповић 2008: 330)

Да нисам уморна, брже бих радила. (Мразовић 2009: 601)

Да негде затрешти прангија, све би се узело крстити. (Стевановић 1969: 904)

Да је видиш, разболио би се. (Мусић 1898: 82)

У примеру (5) треба претпоставити контекст у ком говорник, на пример, очекује извлачење лутрије на којој је купио срећку. Условна клауза успоставља *ако*-простор у коме говорник добија на лутрији и тај *ако*-простор има своје проширење – ситуацију у којој купује ауто. Истовремено, интерпретирајући овај пример, ми успостављамо и алтернативни *ако*-простор – онај у говорник не добија на лутрији и његово проширење – ситуацију у којој не купује ауто. Исто важи и за друге примере, с тим што, наравно, природа каузалности није у свим случајевима иста: у неким хипотетичка ситуација из више клаузе наступа мање-више аутоматски, нужно (нпр. у примерима (6), (7), (9) и, вероватно, (13), где то што ће се сви крстити вероватно треба разумети као спонтану, инстинктивну реакцију), у примеру (8) то је вољна одлука која ће наступити ако се реализује ситуација из условна клаузе, а у осталим примерима условном клаузом означава се некакво стање које ситуацију из више клаузе не проузрокује директно, већ пре омогућава.

Домену садржаја припадају и примери попут наредних:

Ако се одлучите да поћете с нама, ви пораните рано ујутру. (Стевановић 1969: 903)

Уколико она зна француски, дајте јој да то прочита. (Ивић 1983: 150)

Ако ме она буде тражила, нека сачека. (Ивић 1983: 150)

Ако л' тебе понестане блага, опет дођи поочиму твоме. (Мусић 1898: 22)

Иако би се због императива одн. императивне конструкције у вишој клаузи могло чинити да је реч о домену говорних чинова, то овде није случај, јер је условљеност у домену садржаја, између ситуација означених садржајем клауза, а конструкције су предиктивне: саговорници треба да поране само у случају да се одлуче, а ако то не одлуче, неће ни поранити (15), особа на коју упућује говорник читаће текст само ако зна француски, а ако га не зна, то се неће догодити (16) итд. Наравно, конструкција са условном клаузом и императивом у вишој клаузи може припадати и домену говорних чинова, али таква конструкција неће бити предиктивна (в. одељак 2.3).

Да у конструкцији са условном клаузом предикат више клаузе може бити у императиву, у литератури се констатује на више места (Мусић 1898; Мразовић 2009: 603; Ковачевић 2015а: 179). Може се, такође, уочити и то да се ова могућност помиње само у вези с реалним условом, тј. у вези с клаузама уведеним субординаторима *ако* и *уколико* и њиховим сложеним еквивалентима. То значи да је конструкција с условном клаузом и императивом у вишој клаузи резервисана за оне контексте у којима је говорников *епистемички став* неутралан, што је разумљиво: да би имало смисла постављати захтев, изрицати наредбу, давати понуду условљену неком хипотетичком ситуацијом, потребно је да постављени услов буде актуелан (в. Поповић 2008: 328), тј. да говорник има разлога да сматра да би се у одређеном тренутку у будућности могао остварити. Насупрот томе, говорник не може изрећи захтев, наредбу, молбу, понуду итд. условљену хипотетичком ситуацијом према којој има негативан епистемички став, тј. коју сматра или немогућом или теоријски могућом али крајње хипотетичком, врло мало вероватном. Да је то тако, може се показати ако покушамо да у датим конструкцијама реални услов заменимо потенцијалним. Ако то учинимо, добијамо исказе који су семантичко-прагматички неприхватљиви:

??Кад бисте се одлучили да пођете с нама, ви пораните рано ујутру.

??Кад би ме она потражила, нека сачека.

??Кад би тебе понестало блага, опет дођи поочиму твоме.

Конструкција са *кад* и потенцијалом у условној клаузи, будући да обележава негативан епистемички став, искључује могућност да предикат више клаузе буде у императиву или некој еквивалентној конструкцији. Насупрот доминантном ставу у литератури по овом питању (Данцигјер/Трнавац 2007; в. и Катичић 1984–1985 и Ковачевић 2015а, који клаузе са *ако* и потенцијалом сматрају потенцијалним), сматрамо да су овде, као обележје епистемичког става, једнако важни и облик потенцијала у условној клаузи и везник *кад*. То се види по томе што су одговарајући искази са везником *ако/уколико* у условној клаузи – могући и семантичко-прагматички сасвим прихватљиви:

Ако/уколико бисте се одлучили да пођете с нама, ви пораните рано ујутру.

Ако/уколико би ме она потражила, нека сачека.

Ако/уколико би тебе понестало блага, опет дођи поочиму твоме.

Конструкције са везницима *ако/уколико* и потенцијалом у условној клаузи обележавају, дакле, неутралан епистемички став, као и оне са *ако/уколико* и презентом, футуром I, футуром II, перфектом и сл. То не значи да између варијанти са свршеним презентом / футуром II (*Ако се одлучите / Ако се будете одлучили...*) и оних с потенцијалном (*Ако бисте се одлучили...*) нема никакве разлике: чини се неспорним да је у примерима с потенцијалом говорник за нијансу мање уверен у то да ће се услов остварити, али га у оба случаја сматра актуелним, тј. има разлога да очекује да ће се остварити, без обзира на то што остаје неутралан у погледу вероватноће да се то догоди. Овакав закључак не иде у прилог ставу да клаузе са *ако/уколико* изражавају потенцијални услов (како сматрају Катичић 1984–1985: 341 и Ковачевић 2015а: 186–187), већ упућује на то да је и овде услов реалан (јер епистемички став није негативан), иако можда не типичан случај реалног услова.³

Епистемички домен

У свом раду о реалноусловним везницима Ковачевић (2015: 180) наводи примере реалног прошлог услова у којима говорник заправо зна да је ситуација означена условном клаузом остварена, а међу њима и овај:

Ако сам мислила да ништа не може да ме изнервира у толикој мери као бесконачна питања домаћих новинара о такозваном женском писму, грдно сам се преварила.

Говорница, дакле, условном клаузом у оваквим примерима износи нешто што је дато, извесно. Осим тога, однос условљености не постоји између садржаја условне и остатка више клаузе – то што је говорница мислила да је ништа не може изнервирати као одређена новинарска питања није било реални узрок њене грешке. Или, другим речима, она се није преварила услед тога што је тако мислила. Условљеност или, у овом случају прецизније, каузалност, постоји у епистемичком домену – чињеница да је нешто мислила разлог је да закључи да се преварила. Овоме треба додати и то да овакве конструкције, како примећују Данцигјер и Свитсер (2005: 117–120), нису предиктивне. То значи да се условном конструкцијом у примеру (25) не успоставља алтернативни пар *ако*-простора и његовог проширења: *Ако сам мислила..., грдно сам се преварила* не имплицира *Ако нисам мислила..., нисам се грдно преварила*, нити то може имплицирати, јер је садржај условне клаузе остварен, узет као чињеница, па се не може успоставити алтернативни простор у ком он не би био остварен.⁴

Осим наведеног, чини се да у овом примеру на епистемички карактер конструкције указује и избор временâ – и у условној и у вишој клаузи употребљен је претеритални облик, конкретно перфекат. Овакав однос глаголс-

³ Поповић (2008: 329) овако изражен услов назива „евентуалним”.

⁴ Самим тим, овде више и нема реалног услова у правом смислу тог израза. Овакве условне клаузе јесу реалне по свом облику, али не и по значењу.

ких облика условне и више клаузе често се не истиче посебно; тако Ковачевић (2015а) не улази у питање облика предиката више клаузе у случају реалног услова, а Мразовић (2009: 603) и Војводић (2018: 463–464) експлицитно помињу могућност односа перфекат – перфекат, али је детаљније не коментаришу. Чини се, међутим, да је употреба претериталних облика у обе клаузе, нарочито ако је у оба случаја реч о несвршеном виду, карактеристична управо за епистемички домен, јер је контекст у ком говорник успоставља условљеност између две прошле ситуације обично такав да је реч о премиси о некој прошлој ситуацији која условљава закључак о некој другој прошлој ситуацији, пре него да је реч о прошлој ситуацији која потенцијално проузрокује другу прошлу ситуацију. На то упућује и Војводићев (2018: 464) пример *Ако је читао, одмарао се*, који би се пре могао интерпретирати као *'Ако је читао, онда значи да се одмарао'* него као *'Ако је читао, онда се зато / услед тога одмарао'*.

У примеру (25) условна клауза износи садржај који је део говорничког знања, али није претходно изнесен у дискурсу. Нису, међутим, необични примери у којима је садржај условне клаузе претходно већ и експлицитно изнесен; Данцигјер и Свитсер истичу да је могуће да је садржај условне клаузе претходно изнео саговорник, а не говорник (уп. Данцигјер и Свитсер 2015: 117). Такав је следећи пример из наше грађе:

– [...] Није баш ни да се на тим хипстерским местима осећам нешто нарочито прихваћено. Једном сам чак била почашћена реченициом и погледом: „извини девојчице, али овде се не долази у толиким штиклама, промашила си сплав”. [...]

– Хахахаха. А како си била обучена?

– Ма имала сандале на штиклу, мајицу и то фазон као пицама и сукњу до колена. Капираш? Нисам била гола. Толико сам била у шоку да само што му нисам сасула оно пиво у фацу. А и да сам била гола, шта се то њега тиче... не разумем.

– Добро, да си била гола, врло би га занимало, одмах да ти кажем. Можда је хтео да те стартује?

– У јеее, ако је хтео да ме стартује, онда је то најглупљи старт у историји стартова. (<http://magnolija.rs/2019/01/22/haljine-i-hipsteri/>)

И у овом случају, као и у примеру (25), условљеност постоји у епистемичком домену, а не домену садржаја (*онда је то најглупљи старт...* јесте закључак који се може извести из премисе изнете у условној клаузи, а не последица коју проузрокује реализација ситуације из условне клаузе). Садржај условне клаузе није, додуше, извесна чињеница, као у претходном случају, али га говорница узима као да је тачан (тј. прихвата саговорникову идеју о томе шта је могла бити намера особе чије понашање коментарише), и користи као полазну тачку за закључивање. Такође, условна конструкција није предиктивна (не имплицира се да реализација ситуације из више клаузе изостаје ако се не оствари ситуација из условне клаузе).

У примеру (27) полазна премиса изнесена условном клаузом део је заједничког, позадинског знања које говорник и саговорник деле. И у овом случају условна конструкција је непредиктивна, иако у позадини оваквог закључивања стоји један општи, предиктивни принцип (*Ако неко може лепо да пева једном, може увек*).

На такмичење за Песму Евровизије у Француску сам отишла у пратњи Мике Антића, његове жене Бубе, спикерке Саше Новак и Јоже Прившека. [...] Дрхтала сам од треме све до момента када ме је диригент Јоже Прившек погледао и рекао: „Ако си могла да певаш дивно у Љубљани, можеш и у Кану. Све је то Европа.” (<https://www.blic.rs/zabava/prvoj-predstavnicu-jugoslavije-na-evroviziji-pesmu-je-radio-mika-antic-a-evo-zasto-su/ql1f31k>)

Овом обрасцу непредиктивне епистемичке условљености припада и посебан тип *ако*-клауза које наводи Мусић (1898: 4–10). Овде преносимо неке од његових примера:

Ako su ga kraste našarale, / Zdrave su mu oči obadvije. (Мусић 1898: 4)

Ako sam malen, premalen, mome sam konju lagahan. (Мусић 1898: 7)

Ako kore, ne more. (Мусић 1898: 6)

Ako ne curi, a ono kaplje. (Мусић 1898: 6)

Ako nijesam kumovao, a ja sam kroz plot gledao. (Мусић 1898: 6)

Мусић (1898: 5) овакав однос назива компензативном концесивношћу, „јер се често у другој реченици каже, чим се накнађава (компенсира) оно, што је казано у првој” (Мусић 1898: 5). Чини се да би се овакве конструкције могле интерпретирати следећом општом формулом: *Иако је овај аспект ситуације повољан / пожељан / очекиван, овај други није (и обрнуто)*. Концесивност овде, дакле, није у домену садржаја (то што је говорник мален није у реалности препрека да коњу буде лаган, напротив; то што не цури није препрека да капље итд.), већ у епистемичком домену – условна клауза износи премису која сугерише једну врсту закључка (да је стање особе која се описује потпуно лоше; да је бити мален апсолутна мана; да је бити (у)корен најгора могућа ситуација и сл.), а виша клауза премису која такав закључак уравнотежава, релативизује (о компензативним напоредним конструкцијама, чија је семантика у основи иста, в. Кунцман Милер 1988; Чудомировић 2015).

Остаје питање како је у оваквим, концесивним конструкцијама могуће употребити везник *ако*. Део одговора је, наравно, у томе што су значења услова и допуштања блиска, а познато је и да је везник *ако* у прошлости био не само условни него и концесивни (као и упитни) субординатор (уп. Мусић 1898; РЈАЗУ: s.v. *ако*; о вези условног и допусног значења из типолошке перспективе в. Кениг 1986); на крају крајева, један од главних допусних везника – *иако* – у очигледној је творбеној вези са *ако*.

Осим тога, важно је приметити да у оваквим случајевима и садржај условне и садржај више клаузе добијају скаларну интерпретацију – схватају се као крајње вредности на скали (ово је и иначе карактеристично за тзв. концесивне условне конструкције, в. Данцигјер/Свитсер 1999: 155–158). Њихова скаларност може бити и експлицитно сигнализирана, и то, типично, у условној клаузи адитивном партикулом *и* (понекад и уз партикулу *чак* или, евентуално, *већ*), а у вишој клаузи партикулама *бар(ем)* или *макар* одн. изразом *а оно (опет / ипак)*: *Ако су га красте и нашарале, бар су му здраве очи обадвије, Ако сам и мален, премален, барем сам моме коњу лагахан, Ако и*

коре, бар не море, Ако и не цури, а оно опет / ипак капље.⁵ Док се условна клауза схвата као најјачи од могућих разлога да се ситуација вреднује на један начин, виша клауза се схвата као минималан, најслабији потребан разлог да се ситуација вреднује на супротан начин. Концесивна интерпретација ослања се на супротстављеност између очекиваног и стварног (*Мада коре, не море, Премда не цури, капље* и сл.), а форма условне конструкције могућа је јер читав исказ има и додатни, вредносни план интерпретације ('Ако истичеш овај испект ситуације, онда сматрам да, насупрот њему, треба истаћи и овај други').

За разлику од досадашњих примера, у следећем тексту налазимо пример предиктивне епистемичке условне конструкције:

Симовић је одбацио све оптужбе за које се терети, додајући да већину оптужених не познаје. Он је казао да познаје првооптуженог Милорада Улемек Легију и да је Улемек хуман човек који је помагао незбринутим деци, лечењу старих људи и изградњи више цркава у Србији. Говорећи о осталим убиствима из оптужнице, Симовић је приметио да су се злочини дешавали уочи неких црквених празника. – Била би катастрофа за православље да сам ја то урадио – закључио је. (ЕКСЈ)

У овом примеру условном клаузом износи се ситуација коју говорник представља као хипотетичку, и то иреалну, контрафактуалну, а остатак више клаузе доноси вредносну процену која важи под претпоставком да је садржај условне клаузе остварен. Реч је, дакле, о епистемичкој конструкцији, јер условљеност не постоји у домену садржаја, него у епистемичком домену – није реч о томе да би катастрофа наступила услед тога што је говорник нешто урадио, него би, по њему, сама чињеница да је то урадио представљала нужан услов да се закључи да је тај поступај катастрофа за православље.

Оваква епистемичка конструкција је предиктивна – закључак представља проширење хипотетичког *да*-простора у коме је говорник извршио злочине, а у алтернативном *да*-простору у ком се то није догодило нема основа за процену да је реч о катастрофи.

На крају, треба приметити да примере употребе у домену садржаја и епистемичком домену није лако разликовати онда кад се конструкција може интерпретирати и као потенцијална каузалност у домену садржаја и као закључивање о последици на основу узрока. Ово добро илуструје следећи пример:

Да је постојала искрена жеља за тим, она би се до сада вероватно и спрела. (Ковачевић 2011: 161)

⁵ Детаљна анализа семантичко-прагматичке улоге ових партикула у концесивним конструкцијама превазилази оквире овог рада, али овде треба приметити да њихова употреба у компензативним конструкцијама описаног типа није увек једнако прихватљива. Док је у условној клаузи *и*, у начелу, увек могуће додати, чини се да се у вишој клаузи партикуле *бар(ем)* или *макар* могу употребити само ако се садржај више клаузе вреднује позитивно, а ако се вреднује негативно, уместо *бар(ем)* / *макар* може се употребити израз *а оно (опет / ипак)*. Отуд се може рећи *Ако и коре, бар(ем) / макар не море*, док *Ако и не цури, а оно бар(ем) / макар капље* не делује као добро решење у контексту у ком би говорник желео да капљање спречи, него само у оном ком контексту у ком му га сматра пожељним.

С једне стране, може се рећи да условљеност постоји у домену садржаја, јер се хипотетички *да*-простор у ком искрена жеља постоји нужно проширује у простор у ком се она спроводи. С друге стране пак, могућа је и таква интерпретација у којој садржај више клаузе није последица која би нужно наступила да је у прошлости била остварена ситуација из условне клаузе, већ само закључак који се изводи под претпоставком да је ситуација из условне клаузе извесна. Начелно, ове две интерпретације није могуће потпуно разграничити, али се може рећи да су епистемичком домену ближи они примери у којима је могуће идентификовати неки маркер епистемичке модалности (као што је овде *вероватно*), док су домену садржаја ближи они примери у којима таквих маркера нема (в. Свитсер 1990 о разликовању узрочно-последичног односа у домену садржаја и епистемичком домену, као и уводна поглавља у радовима Данцигјер 1999 и Данцигјер/Свитсер 2005; за сличну врсту дилеме у вези с узрочним клаузама в. и Чудомировић 2016). Оваква могућност двојаке интерпретације у принципу постоји увек кад узроку у стварности одговара премиса у закључивању, а последици у стварности – закључак у закључивању. Кад је тај однос обрнут, тј. кад се закључује о узроку на основу последице, несумњиво је реч о епистемичком домену (детаљније о овоме в. у Нордман и Де Блејзер 2000).

Домен говорних чинова

Као један од примера реченица са „неконсекутивном аподозом”, В. Васић наводи и следећи:

Ако хоћеш да телефонираш, телефон је у предсобљу. (Васић 2000: 180)

Из перспективе теорије домена, јасно је да се у овом случају не може говорити о условљености у домену садржаја: телефон је свакако у предсобљу, независно од саговорникове намере да телефонира. И израз *неконсекутивна аподоза*, који користи В. Васић (2000) циља, наравно, на ово својство анализираних конструкције, иако не полази од теорије домена и не користи њену терминологију. Наравно, *телефон је у предсобљу* у овом случају треба схватити као понуду, а не обавештење, а условна клауза усмерена је управо на овај аспект исказа – на његову локуциону снагу, а не на пропозициони садржај. Притом, интерпретација исказа не подразумева алтернативни сценарио, тј. није предиктивна – исказ не треба схватити тако да говорник нуди саговорнику да телефонира само ако то жели, док, ако то није случај, понуда не важи. То би значило да оваквим исказом говорни чин понуде заправо и није нужно извршен, тј. да је извршен само ако саговорник жели да телефонира, а ако то не жели – ни понуде заправо није било. Уместо тога, понуда је недвосмислено извршена, а условном клаузом износи се околност која представља позадину или мотивацију за вршење говорног чина – говорник верује да саговорник жели или ће желети да телефонира и *зато* му упућује понуду.

Другим речима, оваква конструкција није предиктивна, она не претпоставља две алтернативе и два алтернативна развоја догађаја (у зависности од тога која се алтернатива реализује), већ условном клаузом износи садржај који се сматра мање-више извесним. Слично важи и за групу примера коју наводи М. Ивић (1983: 151–152) и назива их мотивационим условним реченицама:

Ако га не волиш, зашто се с њим стално виђаш?
Ако је он сав сир појео, откуд сад опет сир у фрижидеру?
Ако већ нећеш ти да радиш, немој бар другима сметати.
Ако ћеш већ ићи до ње, не заборави да јој књигу однесеш.

Како примећује М. Ивић (1983: 151–152), „говорно лице полази од тога да је реално оно о чему саопштава, па с позивом на ту реалност изриче садржај аподозе”. У сва четири примера, дакле, условном клаузом се не изриче услов под којим се реализује радња из више клаузе, већ се у њима износи садржај који је говорнику већ познат (из претходног дискурса или, евентуално, као елемент енциклопедијског знања) и с којим рачуна као с нечим извесним. Како ситуација означена условном клаузом заправо није хипотетичка, самим тим ни читава условна конструкција не имплицира да постоје алтернативни хипотетички простори и није предиктивна.⁶ Из истог разлога, илокциона снага исказа не зависи од реализације радње из условне клаузе; напротив, пошто оно што се износи условном клаузом важи, говорник у примерима (36) и (37) сигурно очекује одговор, а у примерима (38) и (39) сигурно очекује да саговорник поштује забрану одн. уважи опомену.

Примери (35)–(39) илуструју, дакле, такав тип условних конструкција у домену говорних чинова у ком се условном клаузом износи неки елемент претходног контекста или заједничког знања који говорник представља као основ, повод да изврши говорни чин.

Но условна клауза употребљена у домену говорних чинова не мора бити усмерена само на овај аспект говорног чина. Према теорији говорних чинова, да би говорни чин био прикладан, он мора испунити различите услове, тзв. услове прикладности. Према Серлу (1969: 114–120), ти услови су услов пропозиционог садржаја, припремни услов(и), услов искренности и суштински услов, а конкретан садржај ових услова зависи од конкретног говорног чина. Наша анализа показује да се већина подтипова коментативних условних клауза које је идентификовала Ј. Московљевић Поповић (2018) може, из перспективе теорије домена, функционално објединити управо на овај начин – као клаузе употребљене у домену говорних чинова и усмерене на различите типове услова прикладности.

То је, на пример, случај се подтипovima за које се констатује да садржај више клаузе вреднују као „истинит, поуздан” (Московљевић Поповић 2018: 64–65, тј. пример 9 на тим страницама) одн. прецизирају „не само епистемички статус аподозе већ и говорников емотивни однос или когнитивни став

⁶ М. Ивић (1983: 151–152) указује и на језичке сигнале ове непредиктивности (иако, наравно, не користи тај термин) – то су речца *већ*, за коју каже да служи „наглашавању чињеничног стања”, као и могућност да се *ако* у оваквим конструкцијама замени са *кад*.

према ономе што се саопштава управном клаузом” (Московљевић Поповић 2018: 67–68, тј. пример 12 на тим страницама):

Ако ћемо онако како јесте, она никад није ни требало да добије тај посао.

Таква прећуткивања су и створила, ако ћемо да кажемо истину, ситуацију да седамдесет година после рата некоме још увек мора да се доказује да су злочинци – злочинци, и да ни су „патриоте” или можда „борци за национално ослобођење”.

Ако морам да прецизирам, нека буде ове године.

Тек нам предстоји да се детаљно упознамо са противником, а ако треба да се изјасним, мислим да су нам шансе пола-пола.

Кад је реч о типу говорног чина, у свим примерима реч је о различитим врстама репрезентатива – тврдњама или обавештењима ((40), (41), (43)). У овом погледу специфичан је само пример (42), чију је илокуциону снагу тешко прецизно одредити ван контекста: могао би се, на пример, схватити као обећање, али и као обавештење – ако, на пример, говорник треба да временски лоцира догађај о коме је говорио – а вероватно и на друге начине. Из перспективе Серлове типологије услова прикладности, могло би се рећи да је функција условне клаузе у свим овим примерима да истакне да је испуњен услов искрености. Тај услов подразумева да говорник – у случају репрезентатива – говори истину, а у случају комисиива (ако се пример (42) интерпретира тако) – да заиста намерава да испуни оно на шта се обавезује. Уз то, треба приметити да примери у којима се наглашава истинитост аподозе, као што су (40) и (41), имају полемички тон и типично би били употребљени у контексту у ком говорник сматра да се истина коју износи избегава или није изречена на довољно директан начин. Овакав је и пример који наводи Ковачевић (2015): *Ако ћемо [говорити] право, она је мене завела.*

Ствар је другачија у следећим примерима (в. Московљевић Поповић 2018: 68–70, тј. примере 13 и 14 на тим страницама):

Она је те ципеле платила преко 100 евра, ако не и више.

Већини је тешко, ако не и немогуће, да то изговори.

Тамо се окупило око педесетак људи, ако и толико. Он ће сигурно да закасни, ако уопште и дође.

Ретко се кад, ако икад, у новијој историји Србије исказивао такав – тако снажан и тако широк – презир према правној форми [...]

И овде су условне клаузе употребљене у домену говорних чинова и усмерене на услов искрености, али на другачији начин. Овде, наиме, говорник није уверен да је тврдња коју износи сасвим тачна, па се условном клаузом од ње ограђује, како не би изрекао говорни чин који је неприкладан. Уместо, дакле, да се нагласи да су услови прикладности извесно испуњени, оваквом оградом прецизира се да то можда није случај.⁷

⁷ Строго формално, овакви примери могли би се интерпретирати и као употреба у домену садржаја (‘Под условом да се такав презир икад исказивао, то се догађало ретко’), али таква

Нису ретки ни они случајеви у којима је условна клауза заправо конвенционалан начин да говорник покаже да води рачуна о саговорниковом образу (енг. *face*, Браун/Левинсон 1987), тј. о оној димензији говорног чина која се тиче учтивости, којом саговорници успостављају узајамност у чувању прихватљиве друштвене слике о себи. Такви су следећи примери:

Понаша се врло чудно, ако ми је допуштено да то приметим. (Московљевић Поповић 2018: 70–71, тј. пример 15 на тим страницама)

Уколико могу да питам, шта је све информација од јавног значаја? (Московљевић Поповић 2018: 73–74, тј. пример 19 на тим страницама)

А шта, Јосифе Вартоломејичу, ако смем да упитам, прослављате? (ЕКСЈ)

Зашто Гаврило Принцип, ако смем да питам, господине председниче? (Васић 2011: 314)

Ако смем да приметим, историја за њега каже да је био агентатор, господине председниче. (Васић 2011: 315)

Наравно, говорник у оваквим случајевима само привидно тражи дозволу да нешто примети или пита. Заправо, он изводи говорни чин коментара одн. питања не чекајући заиста дозволу, а условне клаузе у овим примерима представљају начин да се буде конвенционално индиректан, тј. да се саговорнику остави привидна могућност да не одговори на питање или игнорише коментар ако је он „недопуштен”. Сличан конвенционализован механизам учтивости чине и примери у којима говорник условном клаузом привидно тражи дозволу да говори или преузме реч (*Ако смем да приметим..., Ако могу да кажем... и сл.*, в. Московљевић Поповић 2018: 74–75, тј. примере 20 у 21 на тим страницама), а заправо само на конвенционализован начин обештењује саговорника за то што је узео реч или што је још увек не препушта другоме.

Метајезички домен

Ослањајући се на Хорнов (1985) појам метајезичке негације, Данцигјер и Свитсер (Данцигјер 1999; Данцигјер/Свитсер 2005) претпостављају и постојање метајезичког домена.⁸ У метајезичком домену условна клауза није усмерена на садржај више клаузе, него на њен језички облик, и то обично на форму само једног израза унутар ње:

(1) Знаш, жена никада неће убити дете човека кога воли и који воли њу, оно, плод љубави, мало срцепарајуће звучи ал’ тако му дође, ни из много већих разлога него што су „принципи”. Претходно ће покушати све, па чак и да га „ухвати на дете”, ако се то тако зове. (ЕКСЈ)

(2) Не смем се разбеснети, знао сам то. Све бих упропастио ако бих сад сео на клозетску шољу и почео се напињати. Поново сам стао типкати.

интерпретација не делује убедљиво – сврха оваквих конструкција није у томе да успоставе условљеност између две ситуације, него да условном клаузом релативизују тврдњу из више клаузе.

⁸ Прецизности ради, Данцигјер (1999) овај домен изворно назива *метатекстуалним* (тај термин преузима и В. Васић (2011), а Данцигјер и Свитсер (2005) тај термин замењују термином *метајезички домен / простор*).

Држао сам се редовног поступка. Ни он не успева обавезно већ, ако је јасно шта кажем, нешто чешће него повремено. Кад црева остају глува на упорно куцкање, губим самопоуздање и тада нисам сигуран да о олакшавању знам више од било ког доктора. (ЕКСЈ)

У примеру (53) условна клауза представља ограду која се тиче форме, а не садржаја више клаузе – *ако се то тако зове* није услов под којим се у стварности догађа „хватање на дете”, нити је то основ за закључивање, нити доноси мотивациону позадину за извршење одређеног говорног чина, већ говорница оваквом оградом показује да је свесна да конкретан израз који је употребила можда није сасвим уобичајен баш у том облику. Слично важи и за пример (54), с тим што ту говорникова ограда, исказана условном клаузом, има нешто другачију мотивацију – за разлику од примера (53), где се говорница ограђује јер није сигурна да је израз који користи општеприхваћен, у примеру (54) говорник је свестан да је његова формулација компликована, и то показује уметнутом условном клаузом. Примере овог типа наводе и В. Васић (користи термин *метатекстуалне кондиционалне клаузе*, уп. 2011: 315–319) и Ј. Московљевић Поповић и назива их метајезичким коментативним реченицама (Московљевић Поповић 2018: 71–73, тј. примери 16 и 17 на тим страницама⁹).

Из перспективе Грајсове теорије, у оваквим случајевима говорник је свестан да својим исказом не поштује до краја максиму начина, тј. њену другу и четврту подmaksиму („Избегавај нејасноће” и „Избегавај сувишну опширност”, уп. Грајс 1989), па оградом то експлицитно показује и тако поштује општи сараднички принцип комуникације.

Наравно, и овакве условне конструкције су непредиктивне – „хватање” у примеру (53) и куцкање у примеру (54) не догађају се *зато* што се нешто овако или онако зове или каже, нити следе као закључак из онога што је садржај условне клаузе, нити интерпретација оваквих примера подразумева замишљање алтернативних сценарија (*Покушаће да га ухвати..., ако се то тако зове* не имплицира *А ако се то тако не зове, неће покушати да...*).

За разлику од ових примера, постоји посебна врста метајезичка употребе коју Данцигјер (1999: 108) илуструје следећим примерима:

Ако је Сите срце Париза, Латинска четврт је његова душа.¹⁰
Ако сам био лош столар, био сам још гори кројач.

Б. Данцигјер примећује да је у примерима као што је (55) садржај обе клаузе метафоричан, и то тако да ове метафоре узајамно оправдавају једна другу, ослањајући се на једну ширу метафору – Париз је људско биће (в. Данцигјер 1999: 108; Свитсер 1996). Свитсер (1996) овакав тип условних

⁹ У цитираном раду у тај тип свртани су и примери типа *Ако ја добро схватам, Ви желите да пренесете број са правног лица на Вас* и сл. (уп. Московљевић Поповић 2018: 72, тј. пример 18 на тој страници). Из перспективе теорије домена, међутим, такви примери спадају у употребу у епистемичком домену (в. одељак 2.2).

¹⁰ Према Б. Данцигјер (1999: 108), пример (50) први је коментарисао Дикро (1972), а пример (51) Јесперсен (1940). Изворно, примери су, наравно, на енглеском: *If the Cité is the heart of Paris, the Latin Quarter is its soul; If I was a bed carpenter, I was a worse tailor.*

конструкција назива *метаметафоричким*. За пример (56) Данцигјер (1999: 108) налази да се може интерпретирати по следећем обрасцу – ‘Ако је *лош* прави израз за опис мог столарског рада, за кројачки рад се мора употребити израз *још гори*’. Овакве конструкције блиске су предиктивним конструкцијама у епистемичком домену, јер је, како примећују Данцигјер и Свитсер (2005: 135–136), метафоричко пресликавање уједно и пренос закључивања са изворног на циљни домен.

Конструкција у примеру (55) и (56), за разлику од (53) и (54), могу бити предиктивне – метафора исказана вишом клаузом у примеру (55) (уп. анализу одговарајућих примера у Данцигјер/Свитсер 2005: 132–136) прихватљива је као језички избор само у менталном простору који настаје као проширење *ако*-простора у коме се Сите може назвати срцем Париза. Али конструкција у примеру (55) уједно претпоставља да у алтернативном простору у ком не важи метафора из условне клаузе (и у ком се, према томе, не успоставља подлежна метафора Париз је људско биће) не важи ни метафора из више клаузе. По том обрасцу могуће је интерпретирати и конструкције попут оне из примера (56).

Наравно, о предиктивности оваквих конструкција није могуће са сигурношћу говорити ван контекста. Како закључују Данцигјер и Свитсер (2005: 135), говорник може метафору из условне клаузе третирати као језички избор који је део позадине дискурса (и у том смислу се не доводи у питање), а у таквим случајевима је предиктивност само привидна. Али тамо где се условном конструкцијом метафора тек успоставља, конструкција је свакако предиктивна. У нашој грађи у том погледу је посебно занимљив следећи пример:

– Знате ли шта је Енглеска [sic] краљица, по завршетку посете Југославији 1972. године, рекла Јосипу Брозуну? „Ако сте ви бравар – ја нисам краљица!” (ЕКСЈ)

Очигледно, оваква метаметафоричка конструкција је предиктивна, јер могућност да краљица за себе каже да то није постоји само као проширење хипотетичког *ако*-простора у ком је за њеног саговорника прикладно рећи да је бравар.

За разлику од тога, у следећем примеру говорник метафору из условне клаузе сматра (или, прецизније, жели да изгледа као да је сматра) неспорном, па, полазећи од таквог избора као неспорног, вишом клаузом изриче констатацију о сопственом стању (при чему констатација заправо важи у сваком случају и могла се изрећи и без условне клаузе):

– Госпођо – прекиде је Митја – ја замишљам само то да сам ја у најочајнијем положају и да ће, ако ми ви не помогнете, пропасти све, а ја први. Извините због баналног израза, ја сам у ватри, ја сам у грозници... – Знам, знам да сте у ватри; све знам. Ви и не можете бити у другом душевном стању; и ма шта да кажете, ја све унапред знам. Одавно пратим вашу судбину, Дмитрију Фјодоровичу; ја је пратим и изучавам... О, верујте ми, ја сам искусан душевни лекар, Дмитрију Фјодоровичу. – Госпођо, ако сте ви искусан лекар, ја сам онда искусан болесник – направи се Митја силом љубазан [...] (ЕКСЈ)

Добар део примера које наводи В. Васић (2000) за реченице „с неконсекутивном аподозом” илустрuje управо метаметафорички подтип условних клауза у метајезичком домену:

Ако је он паметан, онда сам ја Бизмарк.

Ако си ти нормалан, онда нико није нормалан.

Ако се он разуме у фудбал, онда сам ја мајмун.

Како наводи В. Васић (2000: 181), „преузимајући претходни исказ [...] говорник преузима на себе одговорност за изрицање оцене о не/прихватљивости везе С1 је П1, на основу упоређивања са не/прихватљивошћу везе С2 је П2”. Овакве конструкције се од претходних примера разликују по томе што метафору ((55), (57)) одн. хиперболу (56) налазимо само у вишој клаузи, док се условном износи садржај који би типично био преузет из претходног дискурса.

Закључци

Наша анализа упућује на неколико закључака. Најважнији је, чини се, онај да теорија домена представља теоријски оквир у ком је могуће успешно објединити опис једне функционално хетерогене класе конструкција какве су условне клаузе у српском. Исцрпан опис би, наравно, далеко превазишао оквире једног рада, али су у овом раду идентификовани правци у којима би се такво истраживање могло кретати.

Појам епистемичког става и у овом раду се показао важним за разумевање разлика између различитих типова условних конструкција. Анализа условних конструкција у домену садржаја с императивом у вишој клаузи, показала је да је за изражавање епистемичког става једнако важан и избор везника, а не само избор између времена и начина у условној клаузи, мада се у литератури обично сматра супротно (уп. одговарајуће примере и дискусију у одељку 2.1).

Домен употребе као параметар за анализу омогућује да се на основу јасног семантичко-прагматичког критеријума диференцирају различите врсте ограда и/или коментара изнесених условном клаузом – на оне усмерене на говорни чин одн. његове услове прикладности и на оне усмерене на форму исказа и језичке изборе на којима почива. Такође, на основу разликовања различитих домена могуће је успешније препознати везу између семантике/прагматике условне конструкције и временско-модалне конигурације у њој. Тако смо, с једне стране, могли диференцирати два типа условних конструкције с императивом у вишој клаузи (в. одељке 2.1 и 2.3), а с друге – идентификовати конструкције с имперфективним претериталним облицима у обе клаузе као типично епистемичке (в. одељак 2.2).

Најзад, сви наведени закључци сугеришу да је оправдано и потребно подробније испитивање условних конструкција у теоријском кључу примењеном у овом раду; у њима би требало посветити пажњу како специфичностима сваког појединачног домена појединачно, тако и интеракцији између домена употребе и других битних фактора – избору времена/начина, глаголског вида, редоследа клауза итд.

ЛИТЕРАТУРА

- Браун/Левинсон 1987:** Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Васић 2011:** Vera Vasić, „Diskursna i metatekstualna kondicionalna klauza u srpskom jeziku”, у: S. Tanasić (ur.), *Gramatika i leksika u slovenskim jezicima. Zbornik radova sa međunarodnog simpozijuma*, Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 313–321.
- Војводић 2018:** Дојчил Војводић, „Погодбена условљеност”, у: П. Пипер (ур.), *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Магица српска, 458–467.
- Грајс 1989:** Herbert Paul Grice, *Studies in the way of words*, Cambridge: Harvard University Press.
- Данцигјер 1999:** Barbara Dancygier, *Conditionals and Prediction. Time, Knowledge, and Causation in Conditional Constructions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Данцигјер/Свитсер 2005:** Barbara Dancygier & Eve Sweetser, *Mental Spaces in Grammar. Conditional Constructions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Данцигјер/Трнавац 2007:** Barbara Dancygier & Radoslava Trnavaц, “Conjunctions, verb forms and epistemic stance in Polish and Serbian predictive conditionals”, in: D. Divjak & A. Kochanska (eds.), *Cognitive Paths into the Slavic Domain*, Berlin: Mouton de Gruyter, 181–218.
- Деклерк/Рид 2001:** Renaat Declerck & Susan Reed, *Conditionals – A Comprehensive Empirical Analysis*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Дикро 1972:** Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire: Principes de sémantique linguistique*, Paris: Hermann.
- Ивић 1983:** Milka Ivić, „O srpskohrvatskim pogodbenim rečenicama”, у: M. Ivić, *Lingvistički ogleđi*, Beograd: Prosveta, Biblioteka XX vek, 145–155.
- Јесперсен 1940:** Otto Jespersen, *A modern English grammar on historical principles. Vol V: Syntax*, London: George Allen and Unwin.
- Катичић 1984–1985:** Radoslav Katičić, „Vrste pogodbenih rečenica u standardnom jeziku srpskom ili hrvatskom”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXVII–XXVIII, 339–343.
- Кениг 1986:** Ekkehard König, “Conditionals, concessive conditionals and concessives: areas of contrast, overlap and neutralization”, [in] E. C. Traugott, A. Ter Meulen, J. Snitzer Reilly & C. A. Ferguson (eds.), *On Conditionals*, Cambridge: CUP, 229–246.
- Ковачевић 2011:** Милош Ковачевић, „Условне реченице с везником ДА у српскоме језику”, у: *Граматицка питања српскога језика*, Београд: Јасен, 159–173.
- Ковачевић 2015а:** Милош Ковачевић, „Реченице с реалноусловним везницима у савременом српском језику”, у: М. Ковачевић, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 176–204.

- Ковачевић 2015б:** Милош Ковачевић, „Синтаксичко-семантички услови употребе веника 'кад' у погодбеном значењу”, у: М. Ковачевић, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 205–217.
- Кунцман-Милер 1988:** Barbara Kunzmann-Müller, „Adversative Konnektive im Serbokroatischen, Slowenischen und im Deutschen. Eine konfrontative Studie”, in: B. Kunzmann-Müller (Hsg.), *Konfrontative Untersuchungen zu Funktionswörtern*, Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, 1–106.
- М. Поповић 2018:** Јасмина Московљевић Поповић, „О зависносложеним реченицама са коментативном зависном клаузом”, *Јужнословенски филолог*, LXXIV, 1, 63–80.
- Маретић 1963:** Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мусић 1898:** August Musić, „Rečenice s konjunkcijom 'ako, neka, li' u hrvatskom jeziku”, *Rad JAZU*, 134, 1–79.
- Мусић 1899:** August Musić, „Relativne rečenice u hrvatskom jeziku”, *Rad JAZU*, 138, 70–117.
- Мусић 1900:** August Musić, „Rečenice s konjunkcijom 'da' u hrvatskom jeziku”, *Rad JAZU*, 142, 1–125.
- Нордман / Де Блејзер 2000:** Leo Noordman, Femke De Blijzer, “On the processing of causal relations”, in: E. Couper-Kuhlen and B. Kortmann (eds.), *Cause, Condition, Concession, Contrast: Cognitive and Discourse Perspectives*, Berlin: Mouton de Gruyter, 35–56.
- Поповић 2008:** Љубомир Поповић, „Синтакса”, у: Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 204–384.
- РЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Свитсер 1990:** Eve Sweetser, *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge: CUP.
- Свитсер 1996:** Eve Sweetser, “Reasoning, mappings, and meta-metaphorical conditionals”, in: M. Shibatani & S. A. Thompson (eds.), *Grammatical constructions: their form and meaning*, Oxford: OUP, 221–233.
- Серл 1969:** John R. Searle, *Speech acts: an essay in the philosophy of language*, London: CUP.
- Талми 2000:** Leonard Talmy, *Toward a Cognitive Semantics. Vol I: Concept Structuring Systems*, Cambridge: MIT Press.
- Фоконије/Тарнер 2014 [1998]:** Жил Фоконије и Марк Тарнер, „Мреже појмовног обједињавања”, у: К. Расулић и Д. Кликовац (ур.), *Језик и сазнање. Хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет, 337–416. Оригинални рад: G. Fauconnier & M. Turner, “Conceptual integration networks”, *Cognitive Science* 22/2, 133–187, 1998.
- Хорн 1985:** Laurence R. Horn, “Metalinguistic negation and pragmatic ambiguity”, *Language*, 61, 121–174.
- Чудомировић 2015:** Јован Чудомировић, *Семантика и прагматика саставних одн. супротних напоредних везника и, па, те, а, али, него* (не-

објављена докторска дисертација), Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Чудомировић 2016: Јован Чудомировић, „Узрочни субординатори и теорија домена – експериментални приступ”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/3, 167–200.

Jovan M. Čudomirović

CONDITIONAL CLAUSES AND THE DOMAIN THEORY

Summary

In this paper, the author applies the cognitive approach (“domain theory”) developed by E. Sweetser and B. Dancygier (Sweetser 1990; Dancygier 1999; Dancygier & Sweetser 2005), in the analysis of the conditional constructions in Serbian, on the material that consists of the examples from the 13 previous studies of conditional clauses as well as the examples gathered from the electronic corpora and internet.

The analysis shows that the domain-theory is an appropriate approach for accounting for the semantic/pragmatic variety of uses of the conditional clauses in Serbian. More specifically, it showed that some TAM-configurations could be identified with a specific domain (e.g. imperfective verbs in past tense(s) in both conditional clauses suggests an epistemic reading), while others split between different domains (e.g. constructions with imperative in the main clause could belong either to the content domain or to the epistemic domain, depending on other factors. Our analysis also suggests that, contrary to some other findings, in expressing the epistemic stance, the choice of the conjunctions in constructions with conditional clauses in Serbian, seems equally important as the choice of tense/mood.